

uvjetom ako se pazi na to s kime se i kako vrše usporedbe.

Određeni utjecaj pojedinih izbornih sustava na strukturu stranačkog sustava, odnose između parlamenta i egzekutive, i uopće politički razvitak može se uočiti u određenim zemljama, ali samo kao tendencija koja se pokazuje tek nakon dužeg razdoblja i tek nakon nekoliko uzastopnih izbora održanih u relativno sličnim uvjetima. Zbog toga se očekivanja takvih efekata prilikom prvih izbora, odnosno u uvjetima kad se tek nastoje uspostaviti slobodni višestranački izbori kao temelj uspostavljanja političke vlasti tamo gdje takvih izbora dugo nije bilo, obično pokazuju pogrešnim — kao što se i dogodilo s predviđanjem efekata prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj 1990. godine.

Nohlen naglašava značaj poznavanja izborne tehnike i izbornih pravila od strane glasača, kako bi se čak i skromna očekivanja u pogledu efekata mogla pokazati opravdanima. Ilustrira to primjerom pogrešnog opredjeljivanja relativno velikog broja birača, sa stajališta njihovih vlastitih preferencija na više uzastopnih izbora u Njemačkoj uslijed nerazumijevanja pravila stoga se u uvjetima nerazvijene političke kulture i slabog poznavanja funkcioniranja političkog sustava valja zalagati za jednostavnije izborne tehnike.

Značajno mjesto u procjeni pojedinih izbornih sustava Nohlen daje povijesti njihova razvitka, te knjiga sadrži obilje materijala koji je do sada bio nedostupan na jednom mjestu, čak i o takvim izbornim sustavima kao što su oni u Velikoj Britaniji, Njemačkoj ili Francuskoj. To je daljnje upozorenje na oprez u očekivanjima tamo gdje takve povijesti nema, odnosno gdje uopće nije bilo slobodnih višestranačkih izbora.

Glavna je Nohlenova preporuka da istraživanja i analize, umjesto potrage za »općim zakonitostima«, treba usmjeriti na konkretne i pojedinačne studije pojedinih izbora u određenim političkim sustavima, to jest u pojedinim zemljama. No jedno je — i to najbolje pokazuje Nohlenova knjiga — znanstveno analizirati rezultate izbora ex post, a drugo preporučiti i donijeti odluku

o odabiru određenog izbornog sustava za konkretne izbore ex ante. Pa ipak takvu odluku treba donijeti jer izbore moramo održati koliko god nam bilo teško preuzeti odgovornost za bilo kakvo predviđanje rezultata.

Opća relativizacija spoznaja o »zakonitostima« djelovanja izbornih sustava, prijeto upravo potpunim znanstvenim nihilizmom u situaciji u kakvoj u Hrvatskoj u tijeku priprema za nove višestranačke izbore. Poznavanje znanstvenih spoznaja o izbornim sustavima, čemu znatno može pridonijeti ova knjiga, može nas poštediti velikih očekivanja i nužnih razočaranja.

Branko Smerdel

Recenzija

R. J. Johnston, F. M. Shelley,
and P. J. Taylor (ed)

*Developments in Electoral
Geography*

Routledge, London and New York, 1990,
str. 272.

Izborna geografija kao dio političke geografije sustavno se bavi prostornim analizama organizacije i rezultata izbora. Desetljećima je izborna geografija bila usredotočena isključivo na prezentiranje empirijskog materijala i opisivanje glasanja u određenom prostoru i u određenim izborima ne povezujući ih sa širim kontekstom sociopolitičke teorije.

Orijentacija na empirijski pristup potaknula je međunarodni tim stručnjaka s tog područja da organiziraju skup o izbornoj geografiji i socijalnoj teoriji u Los Angelesu u travnju 1988. godine i ukažu na potrebu stvaranja i razvijanja šireg teorijskog konteksta u analizi empirijskog izbornog materijala.

Rezultat tog znanstvenog skupa je i knjiga *Developments in Electoral Geography*, koja sadrži radove američkih, britanskih, ni-

zozemskih, irskih, novozelandskih i kanadskih sveučilišnih profesora, stručnjaka za razne aspekte prostornih analiza izbora.

Knjigu čine četiri tematske cjeline. Fred M. Shelley, R. J. Johnston i Peter J. Taylor, u uvodnom eseju pod nazivom »Developments in electoral geography«, podrobno obrazlažu najvažnije faze u razvoju izborne geografije. Po ocjeni autora, prikaz glasačkih statistika pruža važan uvid u djelovanje i razumijevanje suvremene politike i političkog sistema.

Početkom 20. stoljeća izborna geografija imala je važnu ulogu u razvoju socioteorijskih postavki pa se tako, na primjer, američki povjesničar Frederick Jackson Turner oslanjao na prikazivanje rezultata izbora u razvijanju svojih teza o ulozi sekcionalizma i granice u američkoj povijesti (1908).

Važnost izborne geografije bila je, međutim, reducirana nakon drugoga svjetskog rata, osobito u razdoblju od 1950. do 1960. godine, kada je bihevioralizam dominirao američkom političkom znanosti. Na njegovu pojavu utjecali su brojni faktori, a ponajviše saznanje da se bogatstvo političkog života ne može istražiti formalnim, pravno-institucionalnim pristupom, kao i da se nova dinamika odnosa između društva i države nakon drugoga svjetskog rata ne može razumjeti normativnom interpretacijom politike. Osim toga, važnu ulogu imao je i suvremeni razvoj i prodor prirodnih, društvenih i drugih znanosti, kao što su biologija, psihologija, ekonomija, matematika i statistika, socijalna antropologija, koje su pridonijele da se metodološki postupci tih znanosti primijene na proučavanje društvenih i političkih pojava. Bihevioralizam je uveo nove postupke i tehnike empirijskog istraživanja političkih pojava i prikupljanja činjenica, kao i primjenu matematičko-statističkih metoda u istraživanju korelacije između različitih socioekonomskih i psiholoških faktora i političkog ponašanja pojedina kao aktera političkog procesa.

Bihevioralistički pristup usko je povezan s liberalnom pluralističkom koncepcijom demokratskog upravljanja koja pretpostavlja da se vlade biraju na temelju otvorene kom-

peticije među organiziranim političkim strankama koje nude biračima alternativne programe. Implicitno u pretpostavci glasačke racionalnosti sadržano je vjerovanje birača da svojim glasom može dovesti do porasta individualne koristi. Birač bira stranku čiji su programski prijedlozi najkonzistentniji s njegovim vlastitim gledištima.

Međutim, nakon 60-ih godina ponovo oživljuju prostorne analize izbornih procesa obogaćene novim metodološkim postupcima i razvojem novih znanstvenih disciplina.

U prvom dijelu knjige, »The state of electoral geography«, koji se sastoji od dva eseja John A. Agnew »From political methodology to geographical social theory? A critical review of electoral geography, 1960—87« i David R. Reynolds »Whither electoral geography: A critique« jezgrovito se analizira razvoj izborne geografije od šezdesetih godina i kritički se razmatraju postignuti rezultati. Polazeći od činjenice da odabir vlade ovisi o odlukama individualnog birača i postupcima agregiranja glasačkih preferencija, Agnew i Reynolds ustanovljuju nekoliko različitih smjerova istraživanja usredotočujući pažnju na prostorno izorno ponašanje birača i izborne sisteme. Agnew daje kratak opis važnijih istraživačkih ciljeva u izbornoj geografiji u razdoblju od 1960—87., te niz perspektiva koje karakteriziraju to područje, pridajući posebnu pažnju političko-geografskim pretpostavkama tih perspektiva. David R. Reynolds nastavlja s prikazivanjem razvoja izborne geografije osobito nakon sedamdesetih godina, interpretirajući radove Taylora i Johnstona, koji su se u svojim istraživanjima na području izborne geografije koncentrirali na tri problema: analizu prostornog glasanja, utjecaj prostornog konteksta (ekonomskog i socijalnog) na glasanje te prostornu reprezentaciju.

Glavna tema drugog, najopsežnijeg dijela knjige »The cleavage model and electoral geography« analiza je uloge organiziranih političkih stranaka i cijepanje nacionalnog i subnacionalnog biračkog tijela na stranačkoj osnovi. Taj dio knjige sadrži pet studija (case studies) odnosno istraživačkih radova o

izbornoj geografiji u nekoliko razvijenih zemalja svijeta.

N. P. Passchier i H. H. van der Wusten («The electoral geography of the Netherlands in the era of mass politics, 1888—1986») istražuju izbornu evoluciju glavnih političkih tendencija (pravaca) u Nizozemskoj u razdoblju od 1888. do 1986. godine te razmatraju da li promjene u socijalnom cijepanju stvaraju nove izborne prostore. Prezentirajući izbornu dinamiku i historijske promjene u Nizozemskoj, autori pokazuju kako je svaki od 27 parlamentarnih izbora od 1888. godine proizveo vlastitu prostornu distribuciju političkih tendencija (pravaca).

John O'Loughlin i A. J. Parker («Tradition contra change: the political geography of Irish referenda, 1937—1987») analiziraju jedinstvenu poziciju Irske i prezentiraju mnoge osobitosti koje karakteriziraju ovu zemlju i po kojima se ona bitno razlikuje od svojih evropskih susjeda i članica Evropske zajednice. Njezina borba za političku nezavisnost, uključujući i podjelu između Republike Irske i Sjeverne Irske, ostavile su trajan utjecaj na irsku politiku. U središtu ovog esaja je analiza šest najvažnijih referenduma na temelju koje autori nastoje objasniti promjene u političkim stavovima i vjerovanjima irskog biračkog tijela nakon 1936. i time potkrijepiti izborna cijepanja na političkoj osnovi. Autori raspravljaju i o primjenjivosti Lipset-Rokkanova modela cijepanja političkih stranaka na irsku stranačku politiku.

Rex Honey i J. Ross Barnett («Volatile stability: New Zealand's 1987 general election») u središte svojih istraživačkih analiza stavljaju opće izbore u Novom Zelandu 1987. godine koji na prvi pogled nalikuju izborima iz 1984. godine. Međutim, dublja analiza pokazuje da se iza ove sličnosti nalaze suštinske promjene, koje su možda i presudno utjecale na prostorne izborne analize i novozelandsku politiku. Naime, u izborima 1987. došao je do izražaja novi oblik razvrstavanja birača u odnosu na tradicionalnu stranačku privrženost. Laburističku stranku tradicionalno je podržavala radnička klasa, dok su se za Nacionalnu stranku opredjeljivali bogatiji slojevi novozelandskog društva. U ovim izborima došle su do

izražaja promjene u tradicionalnom socio-ekonomskom cijepanju kao posljedica nove ekonomske politike Laburističke stranke, pa su u izborima 1987. godine mnogi bogatiji slojevi novozelandskog društva dali svoj glas Laburističkoj stranci, a mnogi siromašniji slojevi te predstavnici radničke klase nisu glasali za tu političku stranku, čime je tradicionalna polarizacija biračkog tijela, bar privremeno, oslabljena. Autori istražuju ove promjene u svjetlu koncepcija izborne geografije. Iako ovi izbori nisu doveli do bitnijih promjena u broju osvojenih mandata, oni su izrazili restrukturiranje tradicionalnog političkog cijepanja i ukazali na napuštanje tradicionalne polarizacije biračkog tijela na klasnoj osnovi u novozelandskom društvu.

Monroe Eagles («An ecological perspective on working class political behaviour: neighbourhood and class formation in Sheffield») istražuje odnos između klasne pripadnosti pojedinca i političkog ponašanja u britanskom gradu Sheffieldu, gradu s jakom radničkom tradicijom («the most working class city in West Europe»), zalažući se za pristup politici koji polazi od istraživanja »mjesta« odnosno od ambijenta. Težište autor stavlja na istraživanje procesa »mikrosociološkog« utjecaja na političko ponašanje pojedinaca.

R. J. Johnston («Lipset and Rokkan revisited: electoral cleavages electoral geography, and electoral strategy in Great Britain») u svom esaju raspravlja o političkim strankama i izbornom cijepanju u postindustrijskom društvu, posebno u Velikoj Britaniji. Polazeći od analize tradicionalne izborne teorije kako su je artikulirali Lipset i Rokkan (1967), a prema kojoj političke stranke u zapadnim liberalnim demokracijama tendiraju organizirati se u skladu s četiri temeljna tipa interesa cijepanja: centar-periferija, selo-grad, crkva-država i rad-kapital, Johnston priznaje valjanost Lipset-Rokkanova modela, ali istovremeno ukazuje na rastuću pojavu i drukčijeg razvrstavanja odnosno cijepanja političkih stranaka u kojem tradicionalna lojalnost između političkih stranaka i glasača slabi. Taj novi fenomen, po Johnstonovoj ocjeni mogao bi dovesti u pitanje daljnju valjanost Lipset-Rokkanova

modela. Taj model danas više ne zadovoljava budući da su se u proteklih 20 godina u visoko razvijenim demokracijama dogodile značajne promjene (osobito u organizaciji kapitalističkih društava) koje su se odrazile i na političke pomake u biračkom tijelu.

Arend Lijphardt («The Cleavage model and electoral geography: a review») komentira u svom eseju radove O'Loughlina i Parkera, Passchiera, Van der Wustena i Johnstona, koji su prezentirani u ovoj knjizi, a prije svega način kako su navedeni istraživači elaborirali Lipset-Rokkanov model cijepanja političkih stranaka. Lijphardt smatra da četiri ključne dimenzije u formiranju zapadnih stranačkih sistema kako su ih definirali Lipset i Rokkan ne mogu objasniti složenu stranačku politiku te predlažu dodatne dimenzije, kao što su: vanjska politika, podrška režimu, participativna demokracija i ekološka dimenzija. To ne znači da su ove dvije grupe dimenzija jednako važne. Lijphardt smatra da Lipset-Rokkanov model nije dinamičan i da ne sadrži mehanizme koji bi ukazali na promjene.

Treći dio knjige «American exceptionalism» sadrži pet eseja koji se bave analizom posebnosti američke demokracije i izuzetnosti američke politike, a koje dolaze do izražaja i u prostornim analizama izbora na nacionalnoj i lokalnoj razini. Za razliku od većine evropskih zemalja politička vlast u Americi je decentralizirana i teritorijalno orijentirana.

U prvom eseju ovog dijela knjige Rebecca S. Roberts, Frances M. Ufkes i Fred M. Shelley («Populism and agrarian ideology: the 1982 Nebraska corporate farming referendum») istražuju geografsku distribuciju glasača za i protiv «Inicijative 300» s obzirom na klasne odnose u različitim poljoprivrednim regijama države Nebraskе. U tom kontekstu oni analiziraju najnoviji referendum o zakonitosti korporativnog farmerskog vlasništva u državi Nebraska i primjenjuju u svojoj analizi socioteorijske postavke na položaj farmera u Srednjem Zapadu, a unutar promjena koje se zbivaju u političkoj ekonomiji SAD.

David C. Hodge i Lynn A. Staeheli («Social transformation and changing urban

electoral behaviour») polaze od teze da ekonomsko restrukturiranje koje karakterizira moderni kapitalizam naglašeno utječe na socijalnu i političku strukturu društva, prostornu strukturu gradova i odnose među njima. U svom eseju oni se koncentriraju na divergencijske tendencije između odnosa proizvodnje (politike na radnom mjestu) i odnosa potrošnje (kućne politike) koje karakteriziraju američki socijalni i politički krajolik. Oni ukazuju da politički interesi usadeni u politiku potrošnje oblikuju prirodu i rezultate izbornih problema koji su različiti od političkih interesa usadenih u povijesnu koaliciju stranačke politike i politike proizvodnje. Svoje istraživanje locirali su u metropolitansku regiju Seattle (država Washington) koncentrirajući se na empirijske i teorijske analize odnosa izbornih problema i izbornog ponašanja birača. Autori utvrđuju dvije dimenzije odnosa: jednu koja izražava stranačke podjele u biračkom tijelu i naglašava probleme koji se odnose na radno mjesto i drugu koja je orijentirana prema potrošačkoj politici i koja je relativno neovisna o stranačkim izborima.

Diane Whalley («Spatial targeting strategies: representation and local politics») istražuje odnose između općinske izborne strukture vlasti i administracije koja se odnosi na prostorni javni program. Autoričino istraživanje temelji se na analizi strukture vlasti u gradu Minneapolisu (država Minnesota) i sektorske politike koja ima eksplicitne prostorne konzekvencije s aspekta prostorne alokacije financijskih sredstava za realizaciju programa u svrhu stambene rehabilitacije. Program (The Community Development Block Grant) stambene obnove u Minneapolisu financira se iz federalnih sredstava, ali njegovom realizacijom upravljaju lokalni organi vlasti.

Bernard Grofman, Robert Griffin i Amihai Glazer («Identical geography, different party: a natural experiment on the magnitude of party differences in the US Senate 1960-1984») analiziraju kongresnu politiku. Njih prvenstveno zanima kako glasaju senatori iz iste države koji su predstavnici različitih političkih stranaka. Budući da članovi američkog Kongresa nisu obavezni

da se podvrgnu strogoj stranačkoj disciplini, niti se od njih traži da slijede stranačku politiku u njezine stavove u pojedinim pitanjima, istraživanje glasačkih konvergencija senatora iz različitih političkih stranaka, ali iz iste savezne države, svakako je veoma interesantno pa i značajno za realizaciju određene politike vezane za određenu saveznu američku državu.

Nancy Ettliger («Local voting and social change») analizira značenje glasanja na lokalnoj razini nastojeći odgovoriti da li glasanje služi kao sredstvo koje omogućuje pojedincima ili grupama da otvore nove probleme ili izazovu promjene, ili glasanjem birači samo pasivno izražavaju postojeće političke i socioekonomske uvjete.

Četvrti dio knjige, «Future directions»; sadrži tri eseja. Alexander B. Murphy («Electoral geography and the ideology of place: the making of regions in Belgian electoral politics») istražuje ulogu »mjesta« odnosno socioekonomski ambijent u izbornom procesu analizirajući promjene u izbornoj politici Belgije. Po ocjeni autora način definiranja »mjesta« i njegovo uključivanje u politički diskurs veoma je važno jer ukazuje kako izborni proces funkcionira. Upravo političko-teritorijalni razvoj povezan s lingvističkom politikom »mjesta« u Belgiji poslužio je autoru kao veoma dobar primjer za takvu analizu.

Gordon L. Clark («Regulation union representation elections: towards a third type of electoral geography») analizira sindikalnu reprezentaciju radništva u američkom izbornom procesu te pokazuje kako uloga sindikalnog organiziranja opada kao posljedica znanstveno-tehnoloških promjena.

Peter J. Taylor («Extending the world of electoral geography») jezgrovito izlaže bitne karakteristike liberalno-demokratske države, a u nastavku rada ukazuje na potrebu proširivanja istraživanja izborne geografije i u zemlje Trećeg svijeta.

Eseji koje smo ukratko prikazali veoma su raznoliki, kako po svom metodološkom pristupu proučavanju izbornih procesa, tako i po tematici koja se nalazi u fokusu znanstvenog istraživača. Međutim, usprkos tom

šarenilu, riječ je o važnoj, premda složenoj tematici budući da su izborni rezultati ključni indikator vitalnosti i uspješnosti svake demokracije. Kod svih je istraživača prisutna težnja ne samo da se proširi područje izborne geografije (prostorna dimenzija analize izbora) u nova empirijska područja već i potreba da se izgradi širi teorijski okvir koji bi obogatio empirijske analize i omogućio bolje razumijevanje suvremenih problema politike i društava na globalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini. Ova knjiga je zanimljiva za sve koji se bave izborima, izbornim studijama, odnosno prostornom analizom izbornog ponašanja birača.

Štefica Deren-Antoljak

Prikaz

Arend Lijphardt

Demokracija u pluralnim društvima

Zagreb, Globus/Školska knjiga, 1992.

Zagrebačka »Školska knjiga« trenutno najbolje predstavlja europsku i svjetsku politološku duhovnu produkciju. Dokaz tome su veoma zapažene knjige poput Andersonove *Nacije: zamišljene zajednice* (1990.), Heldove *Modeli demokracije* (1990), Nohlenove *Izborni pravo i stranački sustavi* (1992), te ova američkog politologa sa Sveučilišta u Los Angelesu Lijphardta (tiskana u suradnji s »Globusom«), u kojoj se autor bavi temeljnim pojmom ili predmetom »konsocijacijske demokracije«.

O čemu je, zapravo, riječ? Riječ je o empirijskom i normativnom modelu demokracije, veli Lijphardt (usp. str. 9), ili stabilnoj demokratskoj vlasti u pluralnim društvima ili suradnji elita: »Suradnja među elitama osnovna je značajka kojom se odlikuje konsocijacijska demokracija...«! (str. 9) ili hrvatski kazano *suživotna demokracija*. (?)